



ORIGINAL RESEARCH PAPER

Analysis of factors affecting the attraction of domestic and foreign investors in free trade zones (Case of study: Arvand Free Zone)

Y.Rahmati Pour¹, H.Yousefi^{2*}, M.A.Kuhbor³

1- MSc Student, Maritime Transport Department, Khorramshahr University of Marine Science and Technology, Iran

2- Associate Professor, Maritime Transport Department, Khorramshahr University of Marine Science and Technology, Iran

3- Assistant Professor, Economic Department, Khorramshahr University of Marine Science and Technology, Iran

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 2023/01/19

Revised: 2023/12/20

Accepted: 2023/12/20

Keywords:

Internal and External investors,
Iran Free Zones,
Arvand Free Zone,
Employment

*Corresponding author:

✉ h.yousefi@kmsu.ac.ir

ORCID: 0000-0003-4812-0370

orcid: 0000-0003-4812-0370

doi: [10.52547/joc.14.55.3](https://doi.org/10.52547/joc.14.55.3)

dor:

ABSTRACT

Background and Theoretical Foundations: The present research is quantitative, characterized by an objective and applied nature. In terms of methodology, a heuristic mixed method has been employed for data collection.

Methodology: This research was conducted three stages. The first stage was to identify the effective factors in attracting domestic and foreign investors in the free zones, which was achieved through library studies. In the library studies section, specialized internal reports, similar projects done in other countries, and domestic and international articles were used. In the second stage, a research questionnaire was prepared and distributed among the Delphi group, including three experts from the free zone, one expert from the Khorramshahr Port Investment Unit, one expert from the Abadan Port Investment Unit, one professor from the Khorramshahr university of Marine Science and Technology.

Findings: The validity of the questionnaire was confirmed by content and face methods, while its reliability assessed by Cronbach's alpha coefficient, was found to be (0.971). According to the result of Kolmogorov-Smirnov test (abnormal nature of data), chi-square test was used in the inferential section and hierarchical technique was used to prioritize the factors. The findings revealed that in the external dimension, the Arvand Free Zone faces challenges and weaknesses related to factors such as the ability to transfer money and capital, exchange rate fluctuations, and inflation. Additionally, in the internal dimension, the cost of production in the Arvand Free Zone is identified as an area of concern.

Conclusion: The hierarchical technique results showed that the size of the local and regional market, with a weight score of 0.156, was identified as the main priority among domestic factors. Similarly, exchange rate fluctuations, with a weight score of 0.136, emerged as the main priority among external factors.



NUMBER OF TABLES

8



NUMBER OF FIGURES

1



NUMBER OF REFERENCES

21

مقاله پژوهشی

تحلیل عوامل مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی در مناطق آزاد تجاری (مورد مطالعه: منطقه آزاد اروند)

یاسمن رحمتی پور^۱، همایون یوسفی^{۲*}، محمد امین کوه بر^۳

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد، مدیریت حمل‌ونقل و مدیریت، دانشکده اقتصاد و مدیریت، دانشگاه علوم و فنون دریایی خرمشهر، ایران

۲- دانشیار و عضو هیات علمی، مدیریت حمل‌ونقل دریایی، دانشکده اقتصاد و مدیریت، دانشگاه علوم و فنون دریایی خرمشهر، ایران

۳- استادیار و عضو هیات علمی، گروه اقتصاد، دانشکده اقتصاد و مدیریت، دانشگاه علوم و فنون دریایی خرمشهر، ایران

چکیده

اطلاعات مقاله

پیشینه و مبانی نظری پژوهش: نظر به اهمیت نقش مناطق آزاد در توسعه اقتصادی کشور، در این پژوهش کوشش شد تا عوامل مؤثر در زمینه جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی در مناطق آزاد در قالب یک پژوهش کاربردی-توسعه‌ای بررسی گردد.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۲۹
تاریخ بازبینی: ۱۴۰۲/۹/۲۹
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۹/۲۹

روش‌شناسی: این تحقیق در سه مرحله انجام گرفته است. در مرحله اول، عوامل مؤثر در زمینه جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی در مناطق آزاد از طریق مطالعات کتابخانه‌ای تبیین شد. سپس در مرحله دوم وضعیت منطقه آزاد اروند نسبت به عوامل داخلی و خارجی شناسایی شده بر اساس نظرات ۵۰ نفر از کارشناسان واحدهای سرمایه‌گذاری و بازاریابی منطقه آزاد اروند، اداره بنادر و دریانوردی خرمشهر و آبدان و اساتید دانشگاه علوم و فنون دریایی خرمشهر ارزیابی گردید. در بخش سوم نیز عوامل مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاران با استفاده از روش سلسله مراتبی اولویت بندی شد.

واژگان کلیدی:

عوامل جذب سرمایه‌گذاران، مناطق آزاد ایران، منطقه آزاد اروند، اشتغال

یافته‌ها: یافته‌های تحقیق نشان داد، منطقه آزاد اروند در بعد خارجی عوامل قابلیت انتقال پول و سرمایه، نوسانات نرخ ارز و نرخ تورم و در بعد داخلی عامل هزینه‌های تولید در منطقه آزاد اروند با مشکل و ضعف همراه است.

نتیجه‌گیری: نتیجه تکنیک سلسله مراتبی نشان داد اندازه بازار محلی و منطقه ای با امتیاز وزنی ۰/۱۵۶ به عنوان اولویت اصلی عوامل داخلی و نوسانات نرخ ارز با امتیاز وزنی ۰/۱۳۶ به عنوان اولویت اصلی عوامل خارجی شناخته شد.

*نویسنده مسئول

✉ h.yousefi@kmsu.ac.ir

orcid: 0000-0003-4812-0370

doi: 10.52547/joc.14.55.3

dor:

مقدمه

بر اساس دیدگاه اقتصاددانان برجسته، تجارت آزاد نقش قابل توجهی در رشد و توسعه اقتصادی یک کشور ایفا می‌کند. در میان گزینه‌های ممکن، جهت دستیابی به اهدافی مانند تأمین درآمد ارزی، جذب سرمایه، اشتغال، رشد و توسعه، ایجاد و توسعه مناطق آزاد تجاری گزینه‌ای ایده‌آل و بهینه است (فان^۱ و همکاران، ۲۰۲۲). نخست اینکه ایجاد این مناطق موجب رونق صادرات و واردات شده و ارزش افزوده معاملات برای کشور به همراه دارد. دوم اینکه ایجاد اشتغال و تقویت بخش‌های اقتصادی توان تولید را افزایش می‌دهد و سوم اینکه پیوند بازرگانی کشور را با کشورهای دیگر استحکام می‌بخشد (دایاموند^۲ و همکاران، ۲۰۲۱). در نظر گرفتن و توجه به ایجاد مناطق آزاد یکی از پتانسیل‌هایی است که برای توسعه اقتصادی وجود دارد. جایگاه مناطق آزاد در دنیا شناخته شده است و به‌ویژه برای کشورهای همانند ایران، می‌تواند در توسعه محلی، ملی و منطقه‌ای کارساز باشد. ایجاد مناطق آزاد در ایران توجه شده است ولی آنچه که مهم‌تر است برنامه‌ها و طرح‌های موفق بعد از ایجاد مناطق آزاد می‌باشد که به جد پیگیری نشده است (قنبرپور و همکاران، ۱۴۰۰).

آمارها از یک سو بر اهمیت و ضرورت مناطق آزاد تجاری در کشور دلالت دارند. در حال حاضر از ۳۱ استان کشور، ۱۶ استان به عنوان استان‌های مرزی شناخته می‌شوند و براین اساس بیش از ۴۵٪ جمعیت کشور ساکن مناطق مرزی هستند. ایران ۸۷۰۰ کیلومتر مرز خشکی و آبی با ۱۳ کشور هم‌جوار خود دارد که زمینه را برای تشکیل مناطق آزاد تجاری مناسب کرده است (مطهری و همکاران، ۱۳۹۹). در حال حاضر ۵۰ بازارچه مرزی در ایران وجود دارند که بخش عمده این بازارچه‌ها در مرز با کشور عراق، ترکیه، آذربایجان و ارمنستان قرار دارند (دانش‌مهر و همکاران، ۱۳۹۹). در نهایت نتایج حاصل از بررسی‌ها نشان می‌دهند که با افزایش ۱ درصد در رشد صادرات کالاها و خدمات به نرخ رشد GDP به اندازه ۰/۱۹ درصد اضافه می‌شود و همچنین با افزایش ۱ درصد در رشد واردات کالاها و خدمات به نرخ رشد GDP به اندازه ۰/۱ اضافه می‌شود. همان‌طور که مشاهده می‌شود اهمیت ضریب صادرات بر رشد ناخالص داخلی بیشتر از واردات می‌باشد (افراسیابی، ۱۳۹۶).

از سوی دیگر آمارهایی وجود دارد که بر ناکارآمدی این مناطق در کشور دلالت دارند. اگر چه بیش از چهار دهه از ایجاد مناطق آزاد تجاری-صنعتی در ایران در کنار سیاست‌های جایگزینی واردات می‌گذرد اما این مناطق در دستیابی به اساسی که در قوانین تأسیس آن‌ها وجود دارد یعنی توسعه صادرات چندانی موفق نبوده‌اند. حتی مأموریت‌های ابتدایی این مناطق مانند صادرات مجدد و جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نیز مورد بی توجهی

قرار گرفته است (عبدی و همکاران، ۱۳۹۹). آمار گمرک کشور نشان می‌دهد میانگین سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد در هر سال بین ۴۰ میلیون تا یک میلیارد دلار است که معادل ۲/۵ درصد کل صادرات کشور است. همچنین حدود ۲ میلیون تن کالا از طریق مناطق آزاد به سرزمین اصلی به ارزش ۴۱,۳۰۲,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ ریال وارد شده است. ارزش واردات مواد اولیه برای مصرف در واحدهای تولیدی منطقه نیز ۲,۷۰۸,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ ریال است که برای واردات ۱۱۸۳۱۱ تن کالا بوده است. ارزش واردات کالاهایی که برای مصارفی غیر از عملیات تولید و پردازش وارد محدوده منطقه می‌شود، ۳۸,۷۹۴,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ ریال است. بنابراین واردات در مناطق آزاد حدود ۴/۵ برابر مجموع صادرات و سهم آن از کل واردات کشور حدود ۶/۲۶ درصد است. این در حالی است که سهم صادرات مناطق آزاد ۱/۷۲ درصد از کل صادرات کشور بوده است (دادرس و همکاران، ۱۳۹۹).

از جمله دلایل ناکارآمدی مناطق آزاد تجاری ضعف در حوزه جذب سرمایه‌گذاری است. بسیاری از کشورهای در حال توسعه اگرچه به ایجاد مناطق آزاد تجاری روی آورده‌اند با این وجود به علت ناتوانی در زمینه جذب سرمایه‌گذاری خارجی، نبود قوانین مالی روشن و عدم استقبال سرمایه‌گذاران داخلی، به موفقیت لازم دست پیدا نکرده‌اند (شن^۳ و همکاران، ۲۰۲۱). استفاده از شیوه‌های نوین جذب سرمایه‌گذار برای موفقیت در بازارهای بین‌المللی برای شرکت‌های فعال در مناطق آزاد تجاری الزامی است. هر کوششی در این مناطق نیازمند یک استراتژی مالی مناسب است زیرا فضای رقابتی بسیار سختی برای کسب‌وکارها وجود دارد تا بتوانند در این شرایط خود را پایدار نگه دارند (تاگ و دگیرمن^۴، ۲۰۲۲). شکل‌گیری مناطق آزاد تجاری در کشور با هدف فراهم کردن بسترهای لازم برای موفقیت در بازارهای جهانی است بنابراین آگاهی از اهمیت رقابت‌پذیری و به‌کارگیری اصول مدیریت مالی و جذب در کشور دلالت دارند. اگر چه بیش از چهار دهه از ایجاد مناطق آزاد تجاری-صنعتی در ایران در کنار سیاست‌های جایگزینی واردات می‌گذرد اما این مناطق در دستیابی به اساسی که در قوانین تأسیس آنها وجود دارد یعنی توسعه صادرات چندانی موفق نبوده‌اند. حتی مأموریت‌های ابتدایی این مناطق مانند صادرات مجدد و جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نیز مورد بی توجهی قرار گرفته است (عبدی و همکاران، ۱۳۹۹). آمار گمرک کشور نشان می‌دهد میانگین سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد در هر سال بین ۴۰ میلیون تا یک میلیارد دلار است که معادل ۲/۵ درصد کل صادرات کشور است. همچنین حدود ۲ میلیون تن کالا از طریق مناطق آزاد به سرزمین اصلی به ارزش ۴۱,۳۰۲,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ ریال وارد شده است. ارزش واردات مواد اولیه برای مصرف در واحدهای تولیدی منطقه نیز ۲,۷۰۸,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ ریال است که برای واردات ۱۱۸۳۱۱ تن کالا بوده است. ارزش واردات کالاهایی که

3. Shen
4. Tag, M. N., & Degirmen

1. Fan
2. Diamond

می‌شود که بازار پول و سرمایه به عنوان دو بال اقتصاد به طور هماهنگی با هم حرکت می‌کنند و حرکتی که در واقع تکمیل حرکت دیگری است و در این دو بازار می‌توانند موجبات رشد غیرتورمی و رشد درونزای اقتصاد کشورها را فراهم سازند (لیو^۴ و همکاران، ۲۰۲۱).

به‌طور کلی مناطق آزاد تجاری نقش عمده‌ای در دستیابی به توسعه در کشور دارند. توسعه کشور با نگاهی به طرح آمایش سرزمینی و ظرفیت‌های مناطق آزاد می‌تواند دستیابی به هدف‌های توسعه‌ای را تسهیل و تعادل بخشی به اقتصاد کشور را تسریع کند (شهبازی و حبیبی، ۱۴۰۱). منطقه آزاد اروند با مساحت ۳۷۴۰۰ هکتار در شمال غربی خلیج فارس شامل شهرهای آبادان، خرمشهر و مینوشهر (جزیره مینو) می‌باشد که در محل تلاقی دو رودخانه اروند رود و کارون واقع است. این منطقه در هم‌جواری با کشورهای عراق و کویت می‌باشد که با داشتن ظرفیتی از قبیل حمل‌ونقل جاده‌ای، ریلی، دریایی و هوایی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. منطقه آزاد اروند توسط سازمانی با شخصیت حقوقی مستقل که سرمایه آن متعلق به دولت است اداره می‌شود. این سازمان و شرکت‌های وابسته به آن از شمول قوانین و مقررات حاکم بر شرکت‌های دولتی و سایر مقررات عمومی دولتی مستثنی بوده و منحصراً بر اساس قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری-صنعتی جمهوری اسلامی ایران و اساسنامه‌های مربوطه اداره می‌شوند. گرچه این منطقه در اوایل تأسیس آن توانست اثرات شگرفی بر آبادانی دو شهر خرمشهر و آبادان بگذارد ولی با گذشت زمان به دلیل عدم تأمین سرمایه توسط دولت، پروژه‌های تکمیل نشده و شروع نشده زیادی بر دست این جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی هست. در این تحقیق بررسی می‌شود چه عواملی در جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی مؤثر است و در میان این عوامل، کدام مؤثرتر می‌باشند.

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

تاریخ تأسیس مناطق آزاد تجاری و صنعتی به پیش از سال ۱۵۰۰ میلادی باز می‌گردد. اما نخستین منطقه آزاد مدرن در اروپای غربی در سال ۱۹۵۹ میلادی در مجاورت فرودگاه شانون در ایرلند تأسیس شد. در این منطقه سیاست‌هایی اتخاذ شد تا در نتیجه آن شرکت‌های نوپای صنعتی افزایش یابند و در نهایت اقتصاد ایرلند غربی رشد کند (رید^۵ و همکاران، ۲۰۲۰). تعاریف ارائه شده برای مفاهیم و اصطلاحات مناطق آزاد بسیار متنوع است. بر اساس کنوانسیون کیوتو، منطقه آزاد بخشی از سرزمین یک کشور است که کالای عرضه‌شده در آن، خارج از محدوده گمرکی بوده و کنترل‌های معمول و متداول بر ورود و خروج آنها اعمال نمی‌شود. همچنین، از نظر

برای مصارفی غیر از عملیات تولید و پردازش وارد محدوده منطقه می‌شود، ۳۸,۷۹۴,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ ریال است. بنابراین واردات در مناطق آزاد حدود ۴/۵ برابر مجموع صادرات و سهم آن از کل واردات کشور حدود ۶/۲۶ درصد است. این در حالی است که سهم صادرات مناطق آزاد ۱/۷۲ درصد از کل صادرات کشور بوده است (دادرس و همکاران، ۱۳۹۹).

از جمله دلایل ناکارآمدی مناطق آزاد تجاری ضعف در حوزه جذب سرمایه‌گذاری است. بسیاری از کشورهای در حال توسعه اگرچه به ایجاد مناطق آزاد تجاری روی آورده‌اند با این وجود به علت ناتوانی در زمینه جذب سرمایه‌گذاری خارجی، نبود قوانین مالی روشن و عدم استقبال سرمایه‌گذاران داخلی، به موفقیت لازم دست پیدا نکرده‌اند (شن^۱ و همکاران، ۲۰۲۱). استفاده از شیوه‌های نوین جذب سرمایه‌گذار برای موفقیت در بازارهای بین‌المللی برای شرکت‌های فعال در مناطق آزاد تجاری الزامی است. هر کوششی در این مناطق نیازمند یک استراتژی مالی مناسب است زیرا فضای رقابتی بسیار سختی برای کسب‌وکارها وجود دارد تا بتوانند در این شرایط خود را پایدار نگه دارند (تاگ و دگیرمن^۲، ۲۰۲۲). شکل‌گیری مناطق آزاد تجاری در کشور با هدف فراهم کردن بسترهای لازم برای موفقیت در بازارهای جهانی است بنابراین آگاهی از اهمیت رقابت‌پذیری و به‌کارگیری اصول مدیریت مالی و جذب سرمایه‌گذاری در این بازارها اهمیت بسیاری دارد (رشنودی و همکاران، ۱۳۹۸).

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نوعی از سرمایه‌گذاری برون‌مرزی است که به‌وسیله یک شخص حقیقی یا حقوقی مقیم در یک کشور با هدف دستیابی به «سود بلندمدت» در یک بنگاه اقتصادی در کشوری دیگر، صورت می‌پذیرد. عمدتاً در این نوع سرمایه‌گذاری کنترل و مدیریت بنگاه اقتصادی سرمایه‌پذیر به‌صورت کلی یا جزئی در اختیار سرمایه‌گذار خارجی قرار می‌گیرد (داراب‌پور و خضری، ۱۴۰۱). در عصر حاضر سرمایه‌گذاری به عنوان موتور محرک رشد اقتصادی، لازمه نیل به توسعه در مناطق آزاد تجاری است. افزایش سرمایه‌گذاری منجر به افزایش درآمد، ارزش افزوده، تولید، رفاه، اشتغال، کاهش نرخ بیکاری و فقر اقتصادی با سرلوحه قرار دادن فرهنگ مردم می‌شود. کشورهای جهان به‌ویژه در حال توسعه برای تقویت اقتصاد که شامل جذب سرمایه، افزایش تولید و بالا بردن اشتغال و در نهایت رسیدن به رشد و توسعه، برنامه‌های متعددی را به مرحله اجرا می‌گذارند (کیانو^۳ و همکاران، ۲۰۲۲). بحث سرمایه و سرمایه‌گذاری‌های خارجی و داخلی در عرصه بین‌المللی در رشد و توسعه اهمیت بسیار بالایی دارد و همواره یکی از دغدغه‌های اساسی کارشناسان مالی در جهان، ایجاد بازارهای متنوع پول و سرمایه و همچنین اثرات متقابل این دو بازار است. در واقع در بازارهای مالی کارا، این روابط هر روز گسترده‌تر می‌شود و شرایط به گونه‌ای

4. Liu
5. Reid

1. Shen
2. Tag, M. N., & Degirmen
3. Qiao

شهرها پرداختند. نتایج این پژوهش نشان داد گردشگری تجاری، اقتصادی، اجتماعی و کالبدی بر ساختارهای موجود مورد مطالعه اثرگذار است. شهبازی و حبیبی (۱۴۰۱) به مطالعه تحلیل آمایشی توسعه منطقه آزاد ماکو پرداختند. نتایج مطالعه مکانیزم های سیستمی حاکم بر توسعه منطقه آزاد ماکو حاکی از آن است که سه سیاست مبتنی بر تقویت آبروی پروری، سرمایه‌گذاری برای تقویت گردشگری و کشت گیاهان دارویی با تقویت مکانیزم های سیستمی تعادلی، قابلیت تقویت پایداری منطقه آزاد ماکو را دارند.

محقق و همکاران (۱۴۰۰) به بررسی تأثیر معافیت‌های مالیاتی بر رشد و توسعه مناطق آزاد تجاری پرداختند. نتایج حاصل نشان داد که بین معافیت‌های مالیاتی و متغیرهای رشد و توسعه مناطق آزاد تجاری، ورود شرکت‌ها و سطح اشتغال رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. آیین و ابریشمی (۱۴۰۰) به بررسی تحول ساختار دولت-کشور در ایران در پرتو پیدایش مناطق آزاد تجاری-صنعتی پرداختند. بررسی‌های صورت گرفته در این تحقیق، به کارگیری این الگو در نظام حقوقی ایران، با اصول تبیین‌کننده ساختار نظام اداری ایران، اصول مربوط به وحدت و تمامیت ارضی کشور و اصل عدم تفویض قانون‌گذاری مغایر است. قنبرپور و همکاران (۱۴۰۰) مطالعه‌ای در زمینه تحلیل تأثیر مناطق آزاد بر توسعه اقتصادی در ایران انجام داده‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهند که منطقه آزاد ارس در مقیاس محلی و ملی، نسبت به مقیاس منطقه‌ای، بهتر توانسته است بر توسعه اقتصادی ایران تأثیرگذار باشد.

پناهی و همکاران (۱۴۰۰) مطالعه‌ای با عنوان انجام داده‌اند. بر اساس نتایج، عوامل بازدارنده تولید، موانع خط‌مشی‌گذاری، موانع اجرائی قوانین و خط‌مشی‌ها و موانع صادرات در سطح بنگاه بر توسعه صادرات غیرنفتی در مناطق آزاد تأثیر گذارند. دادرسی و همکاران (۱۳۹۹) مطالعه‌ای با عنوان عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اقتصادی در مناطق آزاد تجاری ایران انجام داده‌اند. نتایج نشان داد که اثر سرریز فضایی سهم صادراتی و اشتغال اثر منفی و معنی‌داری بر شاخص تاب‌آوری داشته است و بیشترین اثر سرریز فضایی ناشی از سهم صادراتی مناطق آزاد تجاری بر شاخص تاب‌آوری دارد. شببانی و عبدی (۱۳۹۹) آسیب‌شناسی ساختار و مقررات سازمان مناطق آزاد تجاری-صنعتی با معیارهای حکمرانی شرکتی را بررسی کرده‌اند. در بخش عمومی یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد طراحی قواعد راهبردی سازمان مناطق آزاد ایران، با معیارهای حکمرانی شرکتی همسو نیست. بنابراین یکی از راه‌های بهینه‌سازی و کارآمدی آن، جداسازی اختیارات حاکمیتی از فعالیت‌های مدیریتی و تجاری معطوف به توسعه اقتصادی است.

رشنودی و همکاران (۱۳۹۸) مطالعه‌ای با عنوان شناسایی و تبیین عوامل کلیدی موفقیت رقابت‌پذیری مناطق آزاد تجاری-صنعتی در سطح بین‌المللی بر اساس روش نظریه زمینه‌ای انجام دادند. شناسایی و تبیین

سازمان‌های بین‌المللی؛ مانند بانک جهانی و یونیدو، منطقه آزاد تجاری-صنعتی، قلمرو معینی است که بیشتر در داخل یا مجاورت یک بندر واقع گردیده است و تجارت در آن با سیار نقاط جهان مجاز شناخته می‌شود (کارگر و همکاران، ۱۴۰۱).

از منظر تاریخی اندیشه ایجاد مناطق آزاد در نظم حقوقی ایران به سال‌های آغازین دهه سوم از سده حاضر باز می‌گردد. البته، سررشته اصلی ظهور این پدیده حقوقی را باید تبصره ۱۹ ماده واحده قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور مصوب ۱۳۶۸ دانست. این تبصره اجازه تأسیس سه منطقه آزاد تجاری صنعتی، در نقاط مرزی را به دولت داده بود. با پیش‌بینی این موضوع در قانون برنامه اول توسعه، در سال ۱۳۷۲ قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری صنعتی کشور به تصویب مجلس شورای اسامی و تأیید شورای نگهبان رسید. این قانون که می‌توان آن را مهم‌ترین قانون در ترسیم نظام حقوقی حاکم بر مناطق آزاد شناخت، ضمن بیان اهداف و ترسیم نظام حقوقی حاکم بر این مناطق، در ماده ۱ سه حوزه جغرافیایی قشم، کیش و چابهار را به عنوان مناطق آزاد تجاری صنعتی معرفی کرد. تبصره ۳ این ماده نیز ایجاد مناطق آزاد جدید را منوط به پیشنهاد هیئت وزیران و تصویب مجلس دانست. بر این اساس، روزبه‌روز بر تعداد مناطق آزاد در ایران افزوده شد و مناطقی همچون منطقه آزاد آبادان، خرمشهر، جلفا و بندرانزلی و منطقه ماکو به‌عنوان مناطق آزاد تجاری صنعتی شناخته شدند (آئینه و ابریشمی، ۱۴۰۰).

بنا به تعریف بانک جهانی که تعریف کامل‌تری نسبت به سایر تعاریف می‌باشد، منطقه آزاد قلمرویی است که غالباً در داخل یا مجاورت یک بندر واقع گردیده و در آن تجارت آزاد با سایر مناطق جهان مجاز شناخته شده است. در این محدوده جغرافیایی مشخص، قوانین گمرکی محدوده گمرکی کشور در آن اجرا نمی‌شود و به منظور تسهیل در امر واردات و صادرات کالا و حمایت از صنعت داخلی کشور و همچنین جذب فناوری‌های نوین در امر تولید و توسعه منطقه‌ای در مبادی گمرکات و نقاط مرزی کشور ایجاد می‌شود (هاشمی، ۱۳۹۵؛ محقق و همکاران، ۱۴۰۰). یکی از مهم‌ترین نظریه‌های رشد و توسعه اقتصادی، سیاست توسعه صنعتی از طریق توسعه صادرات است و کارآمدترین اقدام عملی و تجربه موفق کشورهای پیشرفته و در حال توسعه برای توسعه صادرات نیز ایجاد مناطق آزاد صنعتی است به همین ترتیب، موفق‌ترین سیاست اجرایی در مناطق آزاد صنعتی نیز، سیاست پردازش صادرات و راه‌اندازی تولیدات صادرات محور در این مناطق است (پناهی و همکاران، ۱۴۰۰).

داراب‌پور و خضری (۱۴۰۱) مطالعه‌ای در زمینه انجام داده‌اند. موانع مختلفی در راه سرمایه‌گذاری خارجی از جمله موانع سیاسی امنیتی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و به‌ویژه قانونی وجود دارد. کارگر و همکاران (۱۴۰۱) به بررسی اثرات گردشگری تجاری بر ساختارهای اقتصادی، اجتماعی و کالبدی

عوامل کلیدی موفقیت رقابت پذیری مناطق آزاد تجاری-صنعتی انجام داده‌اند. بر اساس نتایج این تحقیق ۱۰ مقوله شناسایی شدند که عبارت‌اند از: مسائل نظام مدیریتی و الزامات اداری، مسائل نظام اقتصادی و پارادیم توسعه، تفکر راهبردی و نقش پذیری دولت در سیاست‌گذاری و اجراء مسائل بین‌المللی و ارتباطات اقتصادی، بستر رقابت پذیری و موقعیت استراتژیک مناطق. عبدی و همکاران (۱۳۹۸) به شناسایی نهادهای مؤثر در شکل‌گیری اکوسیستم نوآوری در مناطق آزاد تجاری کشور پرداختند. نتایج تحقیق گویای آن است که برای شکل‌گیری اکوسیستم نوآوری در مناطق آزاد و بهره‌مندی از مزایای مستقیم و غیرمستقیم آن در سرزمین اصلی باید به چهار دسته نهاد قوانین، زیرساخت‌ها، سرمایه انسانی و ارتباطات توجه کرد.

رابرتز^۱ (۲۰۱۹) در تحقیق خود به سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در منطقه ویژه اقتصادی کیگالی و تأثیر آن بر بازسازی اقتصادی رواندا پرداخت. نزدیکی به بازارهای مصرف، امنیت حقوقی و قراردادی، سهولت فعالیت‌های مالی و پولی بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی اثرگذار هستند. منگ و زنگ (۲۰۱۹) تحول ساختاری از طریق مناطق آزاد تجاری در شانگهای را مورد مطالعه قرار دادند. این مقاله مروری بر مناطق آزاد اقتصادی جهانی یا مناطق ویژه اقتصادی و مطالعه دقیق مناطق آزاد تجاری پایلوت شانگهای و عوامل موفقیت و چالش‌های آن ارائه می‌دهد. این نتایجی را استخراج می‌کند که ممکن است برای سایر کشورهای در حال توسعه قابل اجرا باشد.

بورلینگور^۲ و همکاران (۲۰۲۱) در تحقیق خود به بهترین روش‌ها برای جذب سرمایه‌گذاری و فرم‌های قابل اشتغال برای کار در مناطق ویژه اقتصادی آلبانی پرداختند. یافته‌های آنان نشان داد مشوق‌های مالیاتی، بوروکراسی کاهش یافته و کارآمد، منابع زیرساختی، تدارکات، تخصص بالا در زمینه‌های کلیدی، فناوری‌های جدید، وجود مناطق بندری، نزدیکی به فرودگاه‌ها، مناطق گمرکی، مناطق بدون مالیات شهری در جذب سرمایه‌گذاری خارجی در آلبانی تأثیرگذار بودند. هارادا و نیشیتنوتو^۳ (۲۰۲۱) در تحقیق خود به اندازه‌گیری اثرات ایجاد تجارت از توافق‌نامه‌های تجارت آزاد در شرق آسیا پرداختند. این مقاله به بررسی میزان کاهش تعرفه واردات از طریق موافقت‌نامه‌های تجارت در مناطق آزاد در افزایش واردات به ژاپن، چین و کره جنوبی می‌پردازد. از تکنیک شبه حداکثر احتمال پواسون استفاده شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که به طور کلی کاهش تعرفه در مناطق آزاد با افزایش حجم واردات همراه است.

جیانگ^۴ و همکاران (۲۰۲۱) تأثیر منطقه آزاد تجاری بر بهره‌وری کل عوامل سبز را در منطقه آزاد تجاری شانگهای مورد بررسی قرار دادند. توسعه سبز مناطق آزاد تجاری منطبق بر اصول نظری توسعه پایدار است و کلید ارتقای تحول و ارتقای منطقه است. بنابراین، منطقه آزاد تجاری و بهره‌وری کل

کاتانو^۵ و همکاران (۲۰۲۱) در تحقیق خود به تحلیل بخشی از نقش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در آلودگی و انتقال انرژی در کشورهای سازمان همکاری و توسعه اقتصادی پرداختند. یک مدل تأخیر توزیع‌شده خود رگرسیون پانل برای مجموعه‌ای از ۱۵ کشور سازمان همکاری و توسعه اقتصادی از سال ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۸ انجام شد. یافته‌های اصلی فرضیه هاله آلودگی را تأیید کرد. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی ممکن است با افزایش مصرف کلی انرژی به جای انتقال صنایع آلاینده، آلودگی را افزایش دهد. جریان‌های ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نسبت به سهام داخلی، به ویژه در بخش برق و خدمات، سازگارتر با محیط‌زیست است. انتقال انرژی می‌تواند بدون اثر آلاینده سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی محقق شود. سرمایه‌گذاری در بخش برق ممکن است راهی برای جدا کردن رشد اقتصادی از آلودگی باشد.

کیانو و همکاران (۲۰۲۲) رهبری انعطاف‌پذیر و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را مورد تحلیل مفهومی و تجربی قرار دادند. با استفاده از یک مدل نظری تأثیر رهبری انعطاف‌پذیر را به سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی شرکت‌ها بررسی شده است. نمرات تاب آوری را با استفاده از مقیاس تاب‌آوری کانر-دیویدسون شناسایی شدند. یافته‌های تحقیق نشان داد رهبران انعطاف‌پذیر تأثیر مثبتی بر سرمایه‌گذاری تحقیق و توسعه، سرمایه‌گذاری سرمایه انسانی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی خواهند داشت. تاگ و دگیرمن (۲۰۲۲) در تحقیق خود به بررسی ارتباط آزادی اقتصادی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی پرداختند. با استفاده از رویکرد

4. Jiang
5. Zeng
6. Caetano

1. Roberts
2. Berlinguer
3. Harada & Nishitatenno

بندی عوامل با استفاده از روش سلسله‌مراتبی از نظرات کارشناسان واحدهای سرمایه‌گذاری و بازاریابی منطقه آزاد اروند (۳ نفر)، اداره بنادر و دریانوردی خرمشهر (۳ نفر)، اداره بنادر و دریانوردی آبادان (۳ نفر) و اساتید دانشگاه علوم و فنون دریایی خرمشهر (۱ نفر) که دارای سابقه کاری بیشتر از ۱۰ سال و تحصیلات حداقل مدرک کارشناسی‌ارشد باشند، استفاده شد. برای گردآوری داده‌های پژوهش از دو پرسشنامه استفاده شد. پرسشنامه نخست به ارزیابی وضعیت موجود عوامل مؤثر در جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی در منطقه آزاد اروند اختصاص دارد. پرسشنامه دوم به اولویت‌بندی عوامل مؤثر در جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی در منطقه آزاد اروند اختصاص دارد که مطابق با روش مقایسه زوجی تهیه شد. برای بررسی روایی پرسشنامه، نسبت روایی محتوایی (CVR) محاسبه شد و روایی پرسشنامه تأیید گردید. برای بررسی پایایی پرسشنامه نیز آلفای کرونباخ ۰/۹۷ محاسبه شد و پایایی نیز مطلوب ارزیابی شد. برای ارزیابی عوامل مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی از آزمون خی-دو استفاده شد. برای رتبه‌بندی هریک از شاخص‌ها نیز از روش فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) استفاده شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها با نرم‌افزار SPSS و اکسل انجام شد.

تخمین سیستم به تجزیه و تحلیل اطلاعات پرداختند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهایی افزایش می‌یابد که مؤسساتی دارند که حاکمیت قانون را تضمین می‌کنند، آزادی‌های تجاری را گسترش می‌دهند و موانع نظارتی برای سرمایه‌گذاری و انجام تجارت کاهش می‌دهند. با توجه به نتایج پژوهش‌های انجام شده عوامل مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی شناسایی گردید. این عوامل به صورت خلاصه در جدول ۱ ارائه شده است.

روش‌شناسی

این مطالعه از منظر هدف یک پژوهش کاربردی است که با هدف تحلیل عوامل مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی صورت گرفت. بر اساس نحوه گردآوری داده‌ها نیز یک پژوهش پیمایشی-مقطعی محسوب می‌شود. جامعه آماری این پژوهش در دو بخش تعریف شده است. در بخش اول جهت ارزیابی وضعیت منطقه آزاد اروند نسبت به عوامل داخلی و خارجی شناسایی شده از نظرات ۵۰ نفر از کارشناسان واحدهای سرمایه‌گذاری و بازاریابی منطقه آزاد اروند، اداره بنادر و دریانوردی خرمشهر و آبادان و اساتید دانشگاه علوم و فنون دریایی خرمشهر استفاده می‌شود. در بخش دوم جهت اولویت

جدول ۱- عوامل مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی

عوامل اصلی	عوامل فرعی	منبع
عوامل داخلی	اندازه بازار محلی و منطقه‌ای (I01)	تاگ و دگیرمن (۲۰۲۲)؛ آیینی و ابریشمی (۱۴۰۰)؛ هارادا و نیشیتنتو (۲۰۲۱)
	زیرساخت‌های ارتباطی (I02)	کیانو و همکاران (۲۰۲۲)؛ بوریلینگور و همکاران (۲۰۲۱)؛ منگ و زنگ (۲۰۱۹)
	مهارت نیروی کار (I03)	کاتانو و همکاران (۲۰۲۱)؛ پناهی و همکاران (۱۴۰۰)؛ محقق و همکاران (۱۴۰۰)
	جذاب بودن محیط سرمایه‌گذاری و تأمین منافع طرفین (I04)	زنگ و همکاران (۲۰۲۱)؛ تاگ و دگیرمن (۲۰۲۲)؛ لیو و همکاران (۲۰۲۱)
	هزینه‌های تولید (I05)	لیو و همکاران (۲۰۲۱)؛ جیانگ و همکاران (۲۰۲۱)؛ گالیسی (۲۰۱۸)
	ریسک سرمایه‌گذاری (I06)	جیانگ و همکاران (۲۰۲۱)؛ دادرس و همکاران (۱۳۹۹)؛ کیانو و همکاران (۲۰۲۲)
	وجود رقابت و نبود انحصار (I07)	هارادا و نیشیتنتو (۲۰۲۱)؛ داراب‌پور و خضری (۱۴۰۱)؛ کارگر و همکاران (۱۴۰۱)
	بروکراسی اداری (I08)	بوریلینگور و همکاران (۲۰۲۱)؛ رابرتز (۲۰۱۹)؛ کاتانو و همکاران (۲۰۲۱)
	تعرفه (I09)	منگ و زنگ (۲۰۱۹)؛ زاگرخواهی فرد و صادقی (۱۳۹۹)؛ قنبرپور و همکاران (۱۴۰۰)
	دسترسی به نهاده‌های تولید (I10)	رابرتز (۲۰۱۹)؛ زنگ و همکاران (۲۰۲۱)؛ شیبانی و عبدی (۱۳۹۹)
عوامل خارجی	نرخ دستمزد (E01)	گالیسی (۲۰۱۸)؛ شهبازی و حبیبی (۱۴۰۱)؛ شهبازی و حبیبی (۱۴۰۱)
	دسترسی به محیط‌های تجاری (E02)	زاگرخواهی فرد و صادقی (۱۳۹۹)؛ شیبانی و عبدی (۱۳۹۹)؛ زنگ و همکاران (۲۰۲۱)
	ثبات سیاسی (E03)	داراب‌پور و خضری (۱۴۰۱)؛ قنبرپور و همکاران (۱۴۰۰)؛ زاگرخواهی فرد و صادقی (۱۳۹۹)
	دسترسی به شیوه‌های حمل‌ونقل (E04)	محقق و همکاران (۱۴۰۰)؛ کاتانو و همکاران (۲۰۲۱)؛ رابرتز (۲۰۱۹)
	جمعیت منطقه آزاد (E05)	آیینی و ابریشمی (۱۴۰۰)؛ کارگر و همکاران (۱۴۰۱)؛ داراب‌پور و خضری (۱۴۰۱)
	موافقت‌نامه سرمایه‌گذاری با کشورهای پیشرفته (E06)	کارگر و همکاران (۱۴۰۱)؛ کیانو و همکاران (۲۰۲۲)؛ دادرس و همکاران (۱۳۹۹)
	قابلیت انتقال پول و سرمایه (E07)	شهبازی و حبیبی (۱۴۰۱)؛ گالیسی (۲۰۱۸)؛ جیانگ و همکاران (۲۰۲۱)
	حمایت دولت از سرمایه‌گذاری خارجی (E08)	قنبرپور و همکاران (۱۴۰۰)؛ لیو و همکاران (۲۰۲۱)؛ تاگ و دگیرمن (۲۰۲۲)
	نوسانات نرخ ارز (E09)	پناهی و همکاران (۱۴۰۰)؛ محقق و همکاران (۱۴۰۰)؛ پناهی و همکاران (۱۴۰۰)
	نرخ تورم (E10)	دادرس و همکاران (۱۳۹۹)؛ منگ و زنگ (۲۰۱۹)؛ بوریلینگور و همکاران (۲۰۲۱)

یافته‌ها و نتایج

در این مطالعه از دیدگاه ۵۰ نفر از مدیران منطقه آزاد اروند و خبرنگاران حوزه استفاده شد. از منظر جنسیت ۳۹ نفر (۷۸٪) مرد هستند و ۱۱ نفر (۲۲٪) نیز زن بودند. از منظر سمت، ۲۸ نفر (۵۶٪) در منطقه آزاد؛ ۱۲ نفر (۲۴٪) در بندر خرمشهر؛ ۸ نفر (۱۶٪) در بندر آبادان و ۲ نفر (۴٪) در دانشگاه علوم

و فنون دریایی خرمشهر مشغول به فعالیت بودند. از منظر سابقه خدمت ۸ نفر (۱۶٪) کمتر از ۱۰ سال، ۲۴ نفر (۴۸٪) بین ۱۰ تا ۱۵ سال، ۱۰ نفر (۲۰٪) بین ۱۵ تا ۲۰ سال و ۸ نفر (۱۶٪) بیش از ۲۰ سال سابقه خدمت داشتند. از نظر سنی ۲ نفر (۴٪) کمتر از ۳۰ سال، ۵ نفر (۱۰٪) بین ۳۰ تا ۴۰ سال، ۲۷ نفر (۵۴٪) بین ۴۰ تا ۵۰ سال و ۱۶ نفر (۳۲٪) بین ۵۰ تا ۶۰ سال سن داشتند.

جدول ۲- ویژگی‌های جمعیت شناختی پاسخ‌دهندگان

درصد	فراوانی	ویژگی‌های جمعیت‌شناختی	
٪۷۸	۳۹	جنسیت	
		مرد	
٪۲۲	۱۱	زن	
٪۵۶	۲۸	سمت	
		منطقه آزاد اروند	
		بندر خرمشهر	
		بندر آبادان	
		دانشگاه علوم دریایی خرمشهر	
٪۴	۲	سن	
		زیر ۳۰ سال	
		بین ۳۰ تا ۴۰ سال	
		بین ۴۰ تا ۵۰ سال	
٪۱۰	۵	بین ۵۰ تا ۶۰ سال	
٪۳۲	۱۶	بین ۶۰ تا ۷۰ سال	
٪۸۲	۴۱	تحصیلات	
		کارشناسی	
		کارشناسی ارشد	
٪۸	۴	دکتری	
٪۴۸	۲۴	سابقه‌کاری	
		کمتر از ۱۰ سال	
		۱۰ تا ۱۵ سال	
		بیش از ۱۵ سال	
٪۲۰	۱۰	بیش از ۲۰ سال	
٪۱۶	۸		
٪۱۰۰	۵۰	کل	

(منبع: یافته‌های پژوهش)

برای بررسی اثرات هریک از عوامل شناسایی شده بر جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی از آزمون خی-دو استفاده شد. فرض صفر مبتنی بر آن است که شاخص موردنظر اثرات منفی به همراه دارد و فرض بدیل ادعای آزمون) آن است که شاخص موردنظر از وضعیت مناسبی در جذب سرمایه‌گذاری برخوردار است. نتایج تحلیل عوامل خارجی مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد اروند در ارائه شده است.

برای بررسی اثرات هریک از عوامل شناسایی شده بر جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی از آزمون خی-دو استفاده شد. فرض صفر مبتنی بر آن است که شاخص موردنظر اثرات منفی به همراه دارد و فرض بدیل ادعای آزمون) آن است که شاخص موردنظر اثرات منفی به همراه دارد و فرض بدیل

جدول ۳- عوامل خارجی مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد اروند

عوامل فرعی	کای مربع	درجه آزادی	معنی داری	نتیجه
نرخ دستمزد (E01)	۲۴/۷۶	۲	۰/۰۰۰	تائید
دسترسی به محیط‌های تجاری (E02)	۴۵/۵۲	۳	۰/۰۰۰	تائید
ثبات سیاسی (E03)	۱۶/۰۸	۳	۰/۰۰۱	تائید
دسترسی به شیوه‌های حمل‌ونقل (E04)	۱۲/۸	۴	۰/۰۱۲	تائید
جمعیت منطقه آزاد (E05)	۲۳/۲	۴	۰/۰۰۰	تائید
موافقت‌نامه سرمایه‌گذاری با کشورهای پیشرفته (E06)	۱۰/۶	۴	۰/۰۳۱	تائید
قابلیت انتقال پول و سرمایه (E07)	۵/۶	۴	۰/۲۳۱	رد
حمایت دولت از سرمایه‌گذاری خارجی (E08)	۴۸	۴	۰/۰۰۰	تائید
نوسانات نرخ ارز (E09)	۲۵/۶	۴	۰/۰۰۰	تائید
نرخ تورم (E10)	۱۵/۲	۴	۰/۰۰۴	تائید

است که نشان می‌دهد این عامل برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی مناسب نیست. نتایج تحلیل عوامل داخلی مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد اروند در جدول ۴ ارائه شده است.

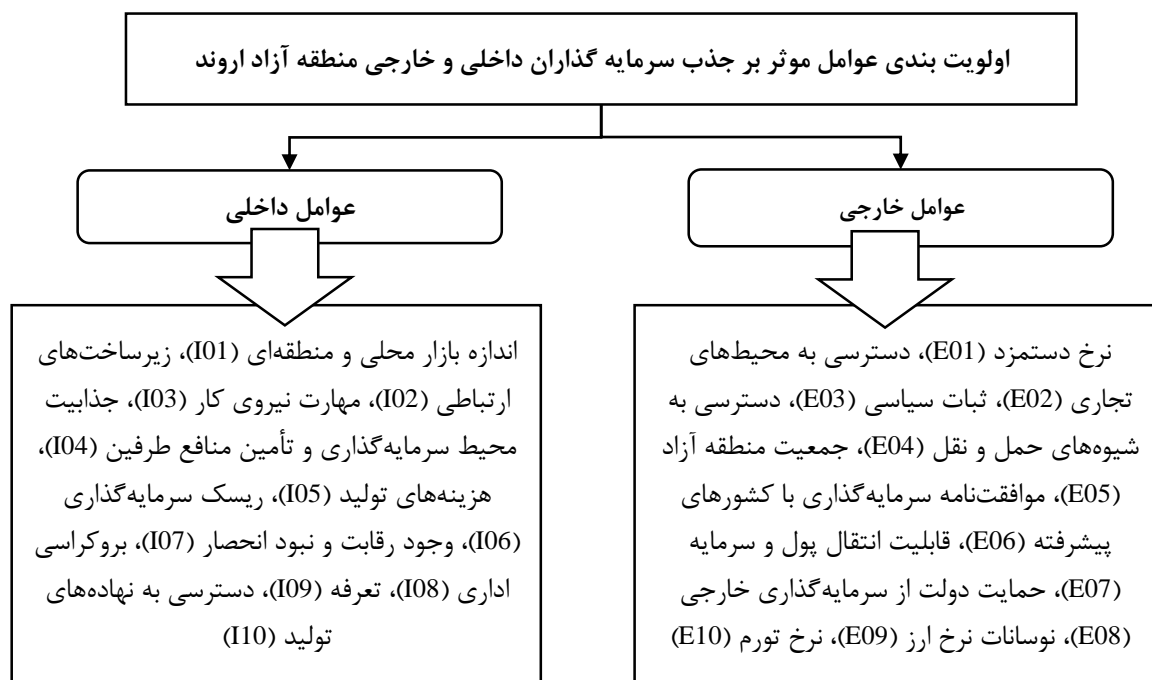
در تمامی موارد مقدار معناداری از سطح خطای ۵٪ کمتر است بنابراین متغیر مورد بررسی در جذب سرمایه‌گذاری خارجی مؤثر است. تنها در زمینه قابلیت انتقال پول و سرمایه (E07) مقدار معناداری ۰/۲۳۱ بدست آمده

جدول ۴- عوامل داخلی مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد اروند

عوامل فرعی	کای مربع	درجه آزادی	معنی داری	نتیجه
اندازه بازار محلی و منطقه‌ای (I01)	۳۵/۲۸	۳	۰/۰۰۰	تائید
زیرساخت‌های ارتباطی (I02)	۱۴	۴	۰/۰۰۷	تائید
مهارت نیروی کار (I03)	۱۱/۴	۴	۰/۰۲۲	تائید
جذابیت محیط سرمایه‌گذاری و تأمین منافع طرفین (I04)	۱۳	۴	۰/۰۱۱	تائید
هزینه‌های تولید (I05)	۱/۶۸	۳	۰/۶۴۱	رد
ریسک سرمایه‌گذاری (I06)	۲۱	۴	۰/۰۰۰	تائید
وجود رقابت و نبود انحصار (I07)	۲۴/۴	۳	۰/۰۰۰	تائید
بروکراسی اداری (I08)	۴۷	۴	۰/۰۰۰	تائید
تعرفه (I09)	۵۱/۴	۴	۰/۰۰۰	تائید
دسترسی به نهاده‌های تولید (I10)	۲۷	۴	۰/۰۰۰	تائید

برای اولویت‌بندی عوامل از روش فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی استفاده شد. درخت سلسله‌مراتبی عوامل مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی منطقه آزاد اروند در شکل ۱ نمایش داده شده است.

در تمامی موارد مقدار معناداری از سطح خطای ۵٪ کمتر است بنابراین متغیر مورد بررسی در جذب سرمایه‌گذاری داخلی مؤثر است. تنها در زمینه هزینه‌های تولید (I05) مقدار معناداری ۰/۶۴۱ به دست آمده است که نشان می‌دهد این عامل برای جذب سرمایه‌گذاری داخلی مناسب نیست. در نهایت



شکل ۱- درخت سلسله‌مراتبی عوامل موثر بر جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی

از ماتریس‌ها میانگین هندسی گرفته شد. ماتریس مقایسه زوجی عوامل داخلی در جدول ۵ و ماتریس مقایسه زوجی عوامل خارجی در جدول ۶ ارائه شده است.

در این مرحله از پژوهش، پیش از انجام مقایسه‌های زوجی و به دست آوردن وزن نسبی شاخص‌ها، ابتدا تعداد ۱۰ پرسشنامه AHP جمع‌آوری شده یکبارچه گردید تا در نتیجه فقط یک پرسشنامه به دست بیاید. بدین منظور

جدول ۵- ماتریس مقایسه زوجی عوامل داخلی

وزن	I10	I09	I08	I07	I06	I05	I04	I03	I02	I01	
۰/۱۵۶	۲/۲۰۹	۳/۶۵۵	۱/۰۹۷	۲/۲۶۱	۲/۶۰۳	۱/۹۸۲	۱/۷۵۷	۱/۰۲۵	۱/۳۳۵	۱	I01
۰/۱۲۱	۲/۸۴۴	۰/۹۵	۳/۳۹۳	۲/۵۰۹	۰/۶۲۰	۱/۷۲۵	۱/۱۴۱	۱/۳۰۲	۱	۰/۷۴۹	I02
۰/۱۲۳	۰/۷۲۵	۲/۲۷۹	۱/۷۰۶	۱/۵۱۸	۰/۶۰۶	۲/۷۰۵	۱/۹۸۴	۱	۰/۷۶۸	۰/۹۷۱	I03
۰/۱۱۵	۲/۲۰۳	۱/۱۹۹	۲/۸۱۴	۳/۴۰۸	۱/۴۳۴	۱/۳۰۶	۱	۰/۵۰۴	۰/۸۷۷	۰/۵۶۹	I04
۰/۱۰۸	۱/۹۰۸	۲/۸۰۶	۱/۳۹۹	۲/۶۴۱	۲/۵۲۷	۱	۰/۷۶۶	۰/۳۷۰	۰/۵۷۹	۰/۵۰۴	I05
۰/۱۰۳	۲/۸۹۹	۱/۴۰۷	۲/۵۳۰	۰/۵۸۳	۱	۰/۳۹۶	۰/۶۹۷	۱/۶۵	۱/۶۱	۰/۳۸۴	I06
۰/۰۸	۱/۶۳۳	۱/۷۰۳	۲/۸۰۹	۱	۱/۷۱۵	۰/۳۹۵	۰/۲۹۳	۰/۶۵۸	۰/۳۹۸	۰/۴۴۲	I07
۰/۰۴۴	۱/۳۴۳	۰/۷۰۸	۱	۰/۳۵۵	۰/۳۹۵	۰/۳۷۸	۰/۳۵۵	۰/۵۸۶	۰/۲۹۴	۰/۹۱۱	I08
۰/۰۷۱	۲/۶۱	۱	۱/۴۱۲	۰/۵۸۷	۰/۷۱	۰/۳۵۶	۰/۸۳۴	۰/۴۳۸	۱/۰۵۲	۰/۲۷۳	I09
۰/۰۵۵	۱	۰/۳۸۳	۰/۷۴۴	۰/۶۱۲	۰/۳۴۴	۰/۵۲۴	۰/۴۵۳	۱/۳۷۹	۰/۳۴۶	۰/۴۵۲	I10

جدول ۶- ماتریس مقایسه زوجی عوامل خارجی

وزن	E10	E09	E08	E07	E06	E05	E04	E03	E02	E01	
۰/۰۸۲	۰/۴۸	۰/۲	۰/۲۱	۰/۲۵	۲/۳۵	۳/۳۷	۱/۴۴	۲/۶۸	۰/۴۸	۱	E01
۰/۱۱۸	۰/۵۷	۰/۴۱	۰/۳۸	۰/۴۳	۳/۲۴	۱/۷۸	۲/۸۷	۴/۱۸	۱	۲/۰۴	E02
۰/۰۸۱	۱/۰۵	۰/۷۶	۱/۶۳	۱/۴۶	۰/۷۵	۱/۱۸	۰/۵۱	۱	۰/۲۳	۰/۳۷	E03
۰/۰۶۶	۰/۶۳	۰/۴۱	۰/۴۷	۰/۴۹	۱/۳۵	۱/۹۶	۱	۱/۹۳	۰/۳۴	۰/۶۹	E04
۰/۰۳۹	۰/۲۹	۰/۲۹	۰/۳۹	۰/۶۹	۰/۵۹	۱	۰/۵	۰/۸۴	۰/۲۶	۰/۲۹	E05
۰/۱۱۹	۱/۹۶	۱/۷۵	۲/۲۵	۱/۰۹	۱	۱/۶۹	۰/۷۳	۱/۳۲	۰/۳	۰/۴۲	E06
۰/۱۲۲	۱/۵۶	۰/۹۶	۱/۱	۱	۰/۹۱	۱/۴۴	۲/۰۴	۰/۶۸	۲/۳۲	۳/۹۷	E07
۰/۱۲۳	۱/۲۳	۰/۶۱	۱	۰/۹۱	۰/۴۴	۲/۵۱	۲/۰۹	۰/۶۱	۲/۶۲	۴/۶۹	E08
۰/۱۳۶	۰/۵۲	۱	۱/۶۲	۱/۰۴	۰/۵۶	۳/۴	۲/۴۱	۱/۳	۲/۴۱	۴/۷۱	E09
۰/۱۱۱	۱	۱/۹۱	۰/۸۱	۰/۸۱	۰/۵۱	۳/۴۵	۱/۵۷	۰/۹۵	۱/۷۳	۲/۰۷	E10

می‌توان به نتایج پژوهش اعتماد کرد. بر اساس نتایج به دست آمده اندازه بازار محلی و منطقه‌ای (E01) در میان عوامل داخلی از بیشترین اهمیت برخوردار است. در میان عوامل خارجی نیز نوسانات نرخ ارز (E09) از بیشترین اهمیت برخوردار است.

قابلیت انتقال پول و سرمایه در منطقه آزاد اروند به دلیل تحریم بودن کشورمان به سختی امکان‌پذیر است که باعث کاهش رغبت سرمایه‌گذاران خارجی جهت سرمایه‌گذاری می‌شود. نوسانات نرخ ارز، نرخ تورم و نرخ دستمزد باعث افزایش هزینه‌های تولید در منطقه آزاد اروند می‌گردد، به‌طوری‌که سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی با مشکلات مالی زیادی روبرو و به موجب آن صادرات و واردات آنان کاهش چشمگیری پیدا می‌نماید.

برای اطمینان از اعتبار نتایج مقایسه‌های زوجی، نرخ ناسازگاری محاسبه شد. نرخ ناسازگاری برای ماتریس مقایسه زوجی عوامل داخلی ۰/۰۷۳ و برای عوامل خارجی ۰/۰۸۲ به دست آمد که در هر دو جدول از ۰/۱ کمتر است. بنابراین مقایسه‌های زوجی از سازگاری مناسبی برخوردار هستند و

نتیجه‌گیری

مطابق جداول ۷ و ۸ عوامل مؤثر داخلی و خارجی این تحقیق مشخص گردید و با استفاده از تکنیک سلسله مراتبی عوامل مؤثر در جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی در منطقه آزاد اروند اولویت‌بندی شد. بنابراین، منطقه آزاد اروند در زمینه‌های قابلیت انتقال پول و سرمایه، نوسانات نرخ ارز و نرخ تورم و هزینه‌های تولید دارای مشکل و ضعف است.

جدول ۷- وضعیت منطقه آزاد اروند در ارتباط با عوامل خارجی مؤثر در جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی

نرخ دستمزد	اثر منفی نگذاشته است
دسترسی به محیط‌های تجاری	مناسب است
ثبات سیاسی	اثرگذار است
دسترسی به شیوه‌های حمل‌ونقل	مناسب است
حمایت دولت از سرمایه‌گذاری خارجی	اثرگذار است
قابلیت انتقال پول و سرمایه	وجود ندارد
موافقت نامه سرمایه‌گذاری کشورمان با کشورهای پیشرفته جهان	اثرگذار است
جمعیت منطقه آزاد	اثرگذار است
نوسانات نرخ ارز	اثرگذار است
نرخ تورم	اثرگذار است

تولید در منطقه آزاد شده است به طوری که سرمایه گذاران داخلی با مشکلات مالی مواجه شده اند و میزان صادرات و واردات نسبت به سال های گذشته کاهش چشمگیری پیدا کرده است.

نتایج بدست آمده در جدول ۷ بیانگر این است که قابلیت انتقال پول و سرمایه در منطقه آزاد اروند به دلیل تحریم بودن کشورمان به سختی امکانپذیر است که باعث کاهش رغبت سرمایه گذاران خارجی جهت سرمایه گذاری می شود. نوسانات نرخ ارز و نرخ تورم باعث افزایش هزینه های

جدول ۸- وضعیت منطقه آزاد اروند در ارتباط با عوامل داخلی مؤثر در جذب سرمایه گذاران داخلی و خارجی

اندازه بازار محلی و منطقه ای	مناسب است
زیرساخت های ارتباطی	مناسب است
مهارت نیروی کار	مناسب است
جذاب بودن محیط سرمایه گذاری و تأمین منافع طرفین	مناسب است
هزینه های تولید	به صرفه نیست
وجود رقابت و نبود انحصار	اثرگذار است
بروکراسی اداری	ساده است
ریسک سرمایه گذاری	پایین است
تعرفه	مناسب است
دسترسی به نهاده های تولید	ساده است

زاگرخواهی فرد و صادقی (۱۳۹۹) در بخشی از یافته های خود به این نتیجه رسیدند که به دلیل تحریم های آمریکا و کشورهای اروپایی علیه ایران و عدم انتقال پول از طریق سویفت باعث شده است تا بسیاری از سرمایه گذاران خارجی کشورهای پیشرفته صنعتی از سرمایه گذاری در کشورمان و مخصوصاً مناطق آزاد خودداری کنند. از سویی دیگر مطالعه ولی قلی زاده و ذکی (۱۳۹۵) نشان داد علت پیشرفت مناطق آزاد ترکیه نسبت به مناطق آزاد کشورمان مخصوصاً منطقه آزاد ارس، سرمایه گذاری شرکت های معتبر جهان در این مناطق بوده است که قابلیت انتقال پول و سرمایه سرمایه گذاران به همراه شرایطی که دولت ترکیه برای آن ها فراهم کرده است باعث تمایل این شرکت ها به سرمایه گذاری شده است. یافته های این تحقیق با نتیجه تحقیقات زاگرخواهی فرد و صادقی (۱۳۹۹) و ولی قلی زاده و ذکی (۱۳۹۵) مطابقت داشته است.

نوسانات نرخ ارز و تورم به دلیل شرایط تحریمی توسط ممی پور و همکاران (۱۳۹۳) به عنوان یکی از موانع اصلی جذب سرمایه گذاری در منطقه آزاد انزلی شناسایی شدند. این نوسانات باعث افزایش هزینه های تولید و هزینه های صادرات کالا شده است. از سویی دیگر، نوسانات نرخ ارز و تورم سبب افزایش قیمت قطعات ورودی مصرفی تولیدکنندگان می شود که باعث افزایش هزینه ها می شود. یافته های این تحقیق با نتیجه تحقیق مومی پور و همکاران (۱۳۹۳) مطابقت داشته است.

نوروزی و حلاج (۱۳۹۸) در گزارش خود یکی از علل عدم تأثیرگذاری مناطق آزاد تجاری در توسعه اقتصادی کشور را هزینه های بالای تولید در

با توجه به جدول ۸، مشخص شد هزینه های تولید در منطقه آزاد اروند به دلیل عوامل بیرونی همچون نوسانات نرخ ارز و نرخ تورم و نرخ دستمزد باعث افزایش هزینه های تولید در این منطقه شده است. پس از مشخص شدن عوامل تأثیرگذار داخلی و خارجی از تکنیک سلسله مراتبی برای اولویت بندی عوامل مؤثر در جذب سرمایه گذاران داخلی و خارجی در منطقه آزاد اروند استفاده گردید که نتایج آن به صورت زیر می باشد:

❖ عوامل داخلی

اندازه بازار محلی و منطقه ای با امتیاز وزنی ۰/۱۵۶ به عنوان اولویت اصلی شناخته شد. پس از آن، مهارت نیروی کار با امتیاز وزنی ۰/۱۲۳ و زیرساخت های ارتباطی با امتیاز وزنی ۰/۱۲۱ در اولویت های بعدی قرار گرفتند. عامل بروکراسی اداری با امتیاز وزنی ۰/۰۴۴ در اولویت آخر قرار گرفت.

❖ عوامل خارجی

نوسانات نرخ ارز با امتیاز وزنی ۰/۱۳۶ به عنوان اولویت اصلی شناخته شد. پس از آن، حمایت دولت از سرمایه گذاری خارجی با امتیاز وزنی ۰/۱۲۳ و قابلیت انتقال پول و سرمایه با امتیاز وزنی ۰/۱۲۲ در اولویت های بعدی قرار گرفتند. عامل جمعیت منطقه آزاد با امتیاز وزنی ۰/۰۳۹ در اولویت آخر قرار گرفت.

منابع

- [1]. Aeineh, H, Abrishami, A (2021). The transformation of the state-state structure in Iran in the light of the emergence of commercial-industrial free zones. *New legal research*, 3.113-136(7)
- [2]. Afrasyabi, R (2017). Analyzing and examining the challenges of border markets in Iran, the quarterly journal of new attitudes in human geography, 351-333(1)10 .
- [3]. Berlinguer, A., Laera, R., & Boccia, A. V. (2021). Special economic areas, best practices for attracting investment and flexible forms of employment. *Economic impact in albania*, 13(1), 43-57.
- [4]. Caetano, R. Marques, A. Lopes, T. Vieira, I. (2022) A sectoral analysis of the role of Foreign Direct Investment in pollution and energy transition in OECD countries. *Journal of Environmental Management*, 302(15), 452-473.
- [5]. Daneshmehar, H, Khalegh, K, Hadayat, A (2020). Border-oriented development and the destruction of the capacities and opportunities of border communities with an emphasis on the criticism of border markets. *Welfare planning and social development*, 278-241, (43)14 .
- [6]. Diamond, D. M., Alabdulgader, A. A., de Lorgeril, M., Harcombe, Z., Kendrick, M., Malhotra, A., ... & Volek, J. S. (2021). Dietary recommendations for familial hypercholesterolaemia: an evidence-free zone. *BMJ evidence-based medicine*, 26(6), 295-301
- [7]. Fan, G., Xie, X., Chen, J., Wan, Z., Yu, M., & Shi, J. (2022). Has China's Free Trade Zone policy expedited port production and development?. *Marine Policy*, 13(7), 934-951.
- [8]. Ghanbarpour, Kh, Mahkobi, H, Amiri, A (2021). Analysis of the impact of free zones on economic development in Iran, case study: Aras Free Zone. *Geography and environmental studies*, 26-7, (7)3910 .
- [9]. Harada, K., & Nishitaten, S. (2021). Measuring trade creation effects of free trade agreements: Evidence from wine

این مناطق بیان کردند. آن‌ها اشاره کردند با تشکیل مناطق آزاد، قیمت زمین رشد چشمگیری داشته است بطوریکه هزینه مرتبط با خرید و اجاره زمین برای سرمایه‌گذاران بسیار افزایش یافت. از سوی دیگر، در مناطق آزاد تجاری جنوبی هزینه‌های مرتبط با دستمزد کارگران و مدیران صنایع فعال در آن‌ها به دلیل دوری از مراکز خوش آب و هوا بیشتر از سایر مناطق کشور است. لذا مشاهده شد هزینه‌های تولید در این مناطق بیشتر می‌باشد. یافته‌های این تحقیق با نتیجه تحقیق نوروزی و حلاج (۱۳۹۸) مطابقت داشته است.

بر اساس دستاوردهای این پژوهش پیشنهادهایی قابل ارائه است. در بخش انتقال پول و سرمایه در منطقه آزاد اروند به دلیل تحریم‌ها به سختی امکان‌پذیر است که باعث کاهش رغبت سرمایه‌گذاران خارجی جهت سرمایه‌گذاری می‌شود. نوسانات نرخ ارز و نرخ تورم باعث افزایش هزینه‌های تولید در منطقه آزاد شده است به طوری که سرمایه‌گذاران داخلی با مشکلات مالی مواجه شده‌اند و میزان صادرات و واردات نسبت به سال‌های گذشته کاهش چشمگیری پیدا کرده است. هزینه‌های تولید در منطقه آزاد اروند به دلیل عوامل بیرونی همچون نوسانات نرخ ارز و نرخ تورم و نرخ دستمزد باعث افزایش هزینه‌های تولید در این منطقه شده است. در بخش قوانین و مقررات توصیه می‌شود از تغییر دائمی قوانین خودداری شود تا سرمایه‌گذاران آگاهی لازم و شفاف جهت سرمایه‌گذاری داشته باشند. با توجه به تغییرات نرخ ارز در کشور، لذا پیشنهاد می‌شود کمک‌های مالی در قالب وام‌های کم‌بهره به شرکت‌های کوچک و دانش‌بنیان اعطا شود. برای افزایش جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی پیشنهاد می‌شود بنادر آبادان و خرمشهر هم از مقررات این منطقه استفاده کرده و تبدیل به بنادر آزاد تجاری شوند. جهت تأمین نیروی کار متخصص پیشنهاد می‌شود بخشی به نام اداره استخدام در منطقه آزاد تشکیل شود و مدارک دانشگاهی و سابقه کاری افراد مرتبط با مشاغل موجود در منطقه آزاد گردآوری شود تا در صورت نیاز شرکت‌ها به نیروی متخصص با این افراد تماس حاصل و به شرکت‌ها معرفی شوند. برای کاهش ریسک سرمایه‌گذاران و برگشت سرمایه آنان در سریع‌ترین زمان پیشنهاد می‌شود منطقه آزاد اروند برای صادرکنندگان کالا برای حدود مشخص تعرفه حمایتی در نظر بگیرند و برای واردکنندگان کالا که مقصد مصرف نهایی کالاهای آنها استان خوزستان است تعرفه کمتری در نظر گرفته شود.

تعارض منافع

این مقاله بر اساس «تعارض حرفه‌ای و مالکیت فکری: ارتقای سازمانی و نظریات تخصصی شخصی اینجانب به‌عنوان نویسنده مسئول گردآوری شده است.»

- Economic Reconstruction. Middlebury University, 12(2), 149-222.
- [19]. Shen, Z., Miao, J., & Li, L. (2021). Study on tax burden calculation and risk allocation for industries in free trade zones. *Economic Research-Ekonomiska Istraživanja*, 34(1), 880-901.
- [20]. Tag, M. N., & Degirmen, S. (2022). Economic freedom and foreign direct investment: Are they related?. *Economic Analysis and Policy*, 73, 737-752.
- [21]. Zeng, Y., Song, S., Lee, J., & Choe, S. (2022). Investment attributes and learning from failure in foreign direct investments. *Long Range Planning*, 55(4), 92-109.
- trade in East Asia. *Journal of Asian Economics*, 74(2), 291-308.
- [10]. Jiang, Y., Wang, H., & Liu, Z. (2021). The impact of the free trade zone on green total factor productivity; evidence from the shanghai pilot free trade zone. *Energy Policy*, 14(8), 112-129.
- [11]. Kargar, Gh, Azati, B, Valizadeh, R (2021). Investigating the effects of commercial tourism on the economic, social and physical structures of cities in the free zone of Aras. *Geography and planning*, 115-98,12, (47)
- [12]. Liu, J., Wang, X., & Guo, J. (2021). Port efficiency and its influencing factors in the context of Pilot Free Trade Zones. *Transport Policy*, 105, 67-79.
- [13]. Mohaghgh, P, Jami, M, Modi, M (2021). Investigating the impact of tax exemptions on the growth and development of free trade zones. *New research approaches*,63-49,(64)5
- [14]. Motahari, M, Hossiani, M, Dadrass, A (2020). Estimation of export and import functions of agricultural products from Iran's border markets with a spatial econometric approach. *Modern economy and business*,115-95,(1) 15 .
- [15]. Penahi, Y, Khoshcherah, M, Hamidi, M (2021). Designing a policy model for the development of non-oil exports in Iran's free zones. *Public Policy Journal*.167-185,(2)7
- [16]. Qiao, P., Fung, A., Fung, H. G., & Ma, X. (2022). Resilient leadership and outward foreign direct investment: A conceptual and empirical analysis. *Journal of Business Research*, 144, 729-739.
- [17]. Reid, A., Moiseienko, A., & Chase, I. (2020). Improving Governance and Tackling Crime in Free-Trade Zones. Royal United Services Institute, 15(1), 33-47.
- [18]. Roberts, S. (2019). Foreign Direct Investment in Kigali's Special Economic Zone and its Impact on Rwanda's

AUTHOR(S) BIOSKETCHES

Rahmati Pour., Y., MSc Student, Maritime Transport Department, Khorramshahr University of Marine Science and Technology, Iran

✉ h.yousefi@kmsu.ac.ir

 [0000-0003-4812-0370](https://orcid.org/0000-0003-4812-0370)

Yousefi, H., Associate Professor, Maritime Transport Department, Khorramshahr University of Marine Science and Technology, Iran

✉



Kuhbor, M.A., Assistant Professor, Economic Department, Khorramshahr University of Marine Science and Technology, Iran

✉



این قسمت توسط نشریه تکمیل می گردد:



HOW TO CITE THIS ARTICLE

 <http://doi.org/10.52547/joc.14.55.3>

 <http://joc.inio.ac.ir/article-1-1742-fa.html>

 <https://orcid.org/0000-0003-4812-0370>



COPYRIGHTS

©2021 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.